

JULAFTONSTUR I HISTORISK GRÄNSBYGD 2024

2025 är det 85 år sedan Nazi-Tyskland ockuperade Norge (och Danmark) och 80 år sedan Hitlerregimen kapitulerade. Med krig, ofärd och flyktingströmmar i Europa är det viktigt att särskilt för nya generationer berätta om människor och händelser under fem mörka krigsår. En annorlunda insats görs i bloggen l-ogaverth.com om historiska gränsbygder i värmländska Östmark och norska Grue Finnskog.

Youtubefilmen "Julaftonsturen 2024" gestaltar samarbete mellan 17-åriga Margit Bergström och 55-åriga Aksel Gjevert. Filmen är producerad av Lars-Olof Gävert (svensk släkting till norrmannen) som inspirerats av ett kapitel i min bok "Över gränsen. Norsk-svensk krigsdramatik 1940-1945", Lind & Co. Margit och Aksel träffas på gränssjön Nyckelvattnets is julhelgen 1942, varefter den svenska tonåringen ställer upp som agent och kurir för hjemmefronten. (Författaren var då två månader..)

Margit medverkar bl.a. i smuggling av den illegala avisen "Håndslag", som trycks i Stockholm med Willy Brandt som flitig medarbetare. Aksel är bland dem som distribuerar den i Norge i tiotusentals exemplar med nyheter och fakta. "Håndslag", som har lämpligt fickformat, är mycket viktig eftersom ockupationsmakten censurerar och kontrollerar pressen.

Margit grips för olaglig underrättelsetjänst på order av Värmlands landsfogde Anders Holmström och döms till två månaders straffarbete, om än villkorligt. Aksel åker fast då Gestapo gör en stor razzia i Finnskog, döms till döden men innan domen hinner verkställas avlider han i fångenskap på Grini 17 Mai 1944, av alla dagar. Holmström belönas efter kriget med norsk medalj, av okänd anledning. Margit glöms bort vid medaljutdelningar, såvitt jag kunnat finna. Hon bildar familj i Oslo, avlider 98 år gammal 2023, och enligt hennes önskan sprids askan vid barndomshemmet i byn Rännberg i Östmark.

Lars-Olof Gävert, välkänd politiker, orienteringsmästare och lokalhistoriker i Arvika, gör julaftonsturen tillsammans med vännen och tidigare elitskidåkaren Christian Nilsson, övernattar vid gränsgatan i regn och snöblask, men det dämpar inte entusiasmen. "Det är ingen vanlig skogstur, det är en minnesvärd resa i tid och rum."

De besöker förutom Nyckelvattnet, där Margit jobbade som kokka vid ett skogshuggarläger, även Aksels hem vid Askosberget och Millomgården på svenska sidan gränsen. Den var viktig för motståndsrörelsens både civila och militära verksamhet. Gården, som ägdes av paret Jenny och Torvald Olsson, var en viktig knutpunkt på agent- och kurirlinjer Stockholm-Arvika-Oslo. I en lada 150 meter från gränsen hade Milorg en av sina största vapendepåer på svensk mark.

I bloggen uppmärksammas även Rolf Sörbye, som var medicine student och aktiv agent för militära underrättelsetjänsten XU. I november 1943 slog ockupationsmakten till mot Universitetet i Oslo och fängslade ett stort antal studenter och akademiker. Rolf beordrades fly till Sverige och passerade gränsen just vid Nyckelvattnet. Han rekryterades till "polititroppene", utbildades till sanitetsbefäl och ingick som de främsta i den brigad som ryckte in till Oslo vid freden i maj 1945. Efter kriget

utbildades Rolf till läkare vid Sahlgrenska i Göteborg och krönte sin karriär som överläkare och klinikchef vid Universitetssjukhuset i Örebro, där hans änka Elsa fortfarande är bosatt. Han blev en kär vän och ställde upp som fakta- och språkgranskare i mitt författarskap.

Både paret Olsson och Rolf Sörbye är omskrivna i 2020 års nyutgåva av "Den glömda armén", som var min debutbok 2005. Den utgavs 2007 av Damm Forlag, översatt av författaren Svein Sæter och med förord av min norske mentor Stephan Tschudi-Madsen. Han flydde också till Sverige då Universitetet i Oslo stängdes, tränades i "polititroppene" vid Mälsåkers slott och i Öreryd, avancerade till vicekorpral - och blev med tiden Norges riksantikvarie. ANDERS JOHANSSON